

Godsdienst, Levensbeschouwing en Burgerschapsvorming in het VO

Met dit document biedt de Vereniging Docenten Levensbeschouwing Godsdienst een handreiking aan docenten die meer willen weten over de recent aangenomen wet tot burgerschapsvorming en de invloed hiervan op (de positie van) hun vak. Het biedt ook een praktische tips voor docenten die op hun school mee willen werken aan de vormgeving van burgerschapsonderwijs.

Inhoudsopgave

1. Wat houdt de wettelijke opdracht tot burgerschapsonderwijs in?	p. 1
2. Burgerschapsonderwijs in de voorstellen van Curriculum.nu.	p. 1
3. Wat is burgerschapsonderwijs niet?	p. 2
4. Wat heeft dit te maken met lessen levensbeschouwing en godsdienst?	p. 2
5. Hoe zorg ik dat godsdienst levensbeschouwing serieus mee doet in de plannen voor burgerschapsvorming op mijn school?	p. 3
6. Bruikbare online bronnen.	p. 5

1. Wat houdt de wettelijke opdracht tot burgerschapsonderwijs in?

Op 22 juni 2021 heeft de Eerste Kamer het wetsvoorstel 'Verduidelijking Burgerschapsonderwijs' aangenomen. Dit betekent dat burgerschapsonderwijs op middelbare scholen moet gaan voldoen aan:

1. Het moet doelgericht en samenhangend zijn.
2. Het moet kennis van en respect voor basiswaarden democratische rechtsstaat bevorderen. Het gaat daarbij expliciet om de waarden vrijheid, gelijkheid en solidariteit.
3. Het moet de ontwikkeling van sociale en maatschappelijke competenties bevorderen.
4. Het moet plaatsvinden in een schoolcultuur die in overeenstemming is met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, waarin leerlingen actief oefenen met deze waarden en spanningen tussen de waarden.

De Inspectie zal vragen stellen vanuit deze eisen. Verder moet iedere basis- en middelbare school ook het volgende kunnen laten zien: een uitgewerkte visie op burgerschapsonderwijs, een evaluatie van de opbrengsten van dit onderwijs en een verantwoording hiervan in het schoolplan en de schoolgids.

2. Burgerschapsonderwijs in de voorstellen van Curriculum.nu

Hoe gaat burgerschapsonderwijs er in de praktijk dan uit zien? Vanuit Curriculum.nu wordt er gewerkt aan een curriculum voorstel voor het leergebied burgerschapsonderwijs. Dit curriculum is opgebouwd rond de concepten democratie en diversiteit. Daarnaast zijn er vier vakoverstijgende mondiale thema's uitgewerkt die als doel hebben om de vakoverstijgende integratie met andere leergebieden te bevorderen en om burgerschapsonderwijs zo relevant mogelijk te maken voor leerlingen.

Democratie

Curriculum.nu noemt vrijheid, gelijkheid en solidariteit als basiswaarden voor de democratische rechtstaat. Het curriculumvoorstel bestaat uit de volgende drie grote opdrachten over democratie:

- Grote opdracht 1. Vrijheid en gelijkheid – over de fundamentele rechten en vrijheden van de mens zoals vastgelegd in nationale en internationale wetten en verdragen (mensenrechten, kinderrechten, vrijheidsrechten).
- Grote opdracht 2. Macht en inspraak – over de inrichting van ons staatsbestel en de instituties, procedures en mechanismen die macht reguleren en inspraak mogelijk maken.
- Grote opdracht 3. Democratische cultuur – over omgangsvormen die door democratie worden bevorderd en die haar ook mogelijk maken: vreedzaamheid, verdraagzaamheid, de bereidheid de ander te (h)erkennen als gelijkwaardige en op gelijke voet met hem, haar of hen te communiceren.

Diversiteit

Bij de uitwerking van diversiteit gaat het om culturele of religieuze diversiteit, maar daarnaast ook om "alle denkbare verschillen tussen (groepen) mensen, en om het algemeen-menselijke achter al die verschillen". Het curriculumvoorstel bestaat uit de volgende drie grote opdrachten over diversiteit:

- Grote opdracht 4. Identiteit – over manieren waarop individuen en groepen zich (willen, kunnen) definiëren en in de publieke ruimte manifesteren.
- Grote opdracht 5. Diversiteit - over manieren om ervoor te zorgen dat ieder individu en elke groep gelijkwaardig kan deelnemen aan de samenleving.
- Grote opdracht 6. Solidariteit – over solidariteit en rechtvaardigheid en manieren om vorm te geven aan onze morele betrokkenheid op anderen.

Mondiale thema's

Naast de zes grote opdrachten over de thema's democratie en diversiteit zijn er vier vakoverstijgende mondiale thema's gekozen die functioneren als contexten waarbinnen leerlingen met de bovengenoemde thema's en waarden kunnen oefenen. Het gaat dan om de digitale samenleving, globalisering, duurzaamheid en de rol van technologie in de samenleving.

Lokaal, nationaal of globaal burgerschap?

Alle hierboven genoemde opdrachten zijn in te vullen binnen verschillende schaalniveaus. Op het niveau van de school als leefgemeenschap, op lokaal niveau, op nationaal niveau en op wereldwijd niveau in de vorm van wereldburgerschap. Op het niveau van de schoolcultuur heeft elke school nu de opdracht dat leerlingen actief moeten oefenen met de basiswaarden van de democratische rechtstaat. Het staat scholen daarnaast vrij zelf keuzes te maken en qua schaalniveau accenten te leggen passend bij hun identiteit en onderwijsvisie. Het voorstel van Curriculum.nu vult het thema democratie vooral in op landelijk en mondiaal niveau. Het thema diversiteit en de daarbij behorende grote opdrachten zijn meer open van karakter en kunnen op alle niveaus op een zinnige manier worden ingevuld.

3. Wat is burgerschapsonderwijs niet?

Burgerschapsonderwijs richt zich dus met name op het gebied tussen mensen en groepen mensen. Het gaat over onderwerpen die spanning kennen tussen individuele en collectieve waarden of belangen. Leerlingen maken kennis met deze onderwerpen en oefenen vaardigheden en houdingen zodat zij leren omgaan met deze sociale en maatschappelijke spanningen. Onderwijsactiviteiten die vooral bijdragen aan het eigen welzijn van leerlingen, zoals persoonsvorming, loopbaanoriëntatie, financiële zelfredzaamheid of lessen over gezonde voeding behoren hier volgens Curriculum.nu dus niet toe. Als relevante vaardigheden worden dan ook voornamelijk interpersoonlijke vaardigheden genoemd, en geen intra-persoonlijke vaardigheden. De vaardigheden die Curriculum.nu noemt, zijn conflicthantering, empathie, communicatie, ethisch en moreel nadenken en handelen.

Dat persoonsvorming niet als doel is opgenomen in de plannen voor burgerschapsonderwijs komt door een besluit van de Tweede Kamer. Dit besluit is genomen omdat scholen vrij zijn, vanwege de vrijheid van richting en inrichting van het onderwijs, om persoonsvorming in te vullen vanuit hun eigen visie. De uitsluiting van persoonsvorming is dus formeel een belangrijke scheidslijn, maar deze scheiding zal in de dynamische praktijk moeilijk vol te houden zijn. De persoonlijke identiteit van een leerling heeft grote invloed op hoe die zich tot de bovengenoemde spanningen verhoudt. Leerlingen die zich met kennis en vaardigheden bekwamen rondom gevoelige maatschappelijke thema's zullen vanzelf merken dat ook hun persoonlijkheid hier indirect in meer of mindere mate door gevormd wordt.

4. Wat heeft dit te maken met lessen levensbeschouwing en godsdienst?

Binnen de vernieuwde opdracht tot burgerschapsonderwijs bevat met name het deelgebied diversiteit een duidelijke overlap met het vakgebied godsdienst en levensbeschouwing. Omdat elke school zelf met burgerschap aan de slag moet, zal iedere docent GL zich hier dus toe moeten verhouden.

Inhoudelijke overlap burgerschap en godsdienst levensbeschouwing

Afhankelijk van de vakvisie en schoolidentiteit zal de grootte en inhoud van de overlap anders worden ervaren. De venndiagram hieronder illustreert een voorbeeld van hoe je het vak GL enerzijds en het vakgebied burgerschapsvorming anderzijds zou kunnen conceptualiseren.

Strategische overwegingen

Los van vakinhoudelijke overwegingen kun je strategische belangen in overweging nemen bij het nadenken over de verhouding tussen het vak GL en burgerschapsonderwijs. Sommige collega's zien in de opdracht tot burgerschapsonderwijs een kans hun eigen vak steviger in de schoolplannen in te bedden en goed in de kijker te spelen. Andere collega's waken er liever voor dat hun vak in een eventueel nieuw te vormen vak 'burgerschap' wordt ingekapseld en zo van de lessentabel zal verdwijnen. Omdat het vakgebied burgerschapsvorming in essentie heel vakoverstijgend is, ligt het niet in de lijn der verwachting dat veel scholen het als nieuw vak opnemen in hun lessentabel. De VDLG zet zich in voor een positieve bijdrage van het vak GL aan het vakgebied burgerschapsvorming, onder het voorbehoud van de eigenstandige positie van het vak GL en de expertise van de vakdocent GL. Wij doen dat onder meer door middel van deze handreiking, maar u kunt ook rechtstreeks vragen stellen aan het bestuur.

5. Hoe zorg ik dat het vak godsdienst levensbeschouwing een serieuze plek krijgt in de plannen voor burgerschapsvorming op mijn school?

Elke school moet een heldere visie formuleren op burgerschapsonderwijs en de opbrengsten van de onderwijsactiviteiten ook evalueren. Sommige scholen zullen merken dat ze al heel veel doen aan burgerschapsvorming, andere zullen nieuwe onderwijsactiviteiten moeten ontwikkelen om alle doelen te behalen. Door vanuit de sectie GL actief mee te doen bij het formuleren van deze visie en leerdoelen

en de bestaande onderwijsactiviteiten GL daarmee in verband te brengen, zorg je dat het vak goed vertegenwoordigd is in de plannen voor burgerschapsvorming op school.

Visie op burgerschapsonderwijs

Het visiedocument moet in ieder geval aangeven hoe de school de kennis van en respect voor basiswaarden democratische rechtsstaat bij leerlingen wil bevorderen en hoe sociale en maatschappelijke competenties worden bevorderd. Daarvoor is het nodig deze basiswaarden, waaronder dus in ieder geval vrijheid, gelijkheid en solidariteit, en de competenties die daarmee verbonden zijn, duidelijk te benoemen. De burgerschapsvisie moet echter ook expliciet aangeven in hoeverre de schoolcultuur in overeenstemming is met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en hoe leerlingen actief oefenen met deze waarden en de spanningen tussen de waarden.

Het schrijven van dit document hoeft niet veel tijd te kosten als de school al beschikt over een duidelijk uitgewerkte visie op de wereld waarin leerlingen zich begeven en welk onderwijs zij daarom nodig hebben. Dit is vaak terug te vinden in de identiteitsvisie, de onderwijsvisie en het schoolplan. Voor het formuleren van een visiedocument is het van belang samen op te trekken met betrokken collega's van andere vakken. Denk dan bijv. aan collega's maatschappijleer, geschiedenis en aardrijkskunde of docenten die actief zijn voor vakoverstijgende initiatieven zoals het UNESCO scholennetwerk.

Suggesties voor het nadenken over de schoolvisie en het curriculum burgerschap

- Wat zijn al goede voorbeelden van burgerschapsvorming binnen onze school?
- Tot wat voor een soort burger willen wij onze leerlingen opleiden?
- Hoe beïnvloedt onze levensbeschouwelijke identiteit onze visie op burgerschapsvorming?
- Wat valt in onze visie buiten onze burgerschapsopdracht?
- Welke maatschappelijke onderwerpen en spanningen zijn voor onze leerlingen relevant?
- Is burgerschap iets dat we vooral binnen de vakles aan bod willen laten komen of is het iets dat we vooral in vakoverstijgende projecten en excursies aanbod willen laten komen?
- Hoe passen de grote burgerschapsopdrachten van Curriculum.nu bij onze onderwijsvisie?
- Gaan we ons op alle schaalniveaus van burgerschap richten (lokaal, nationaal, mondiaal) of kiezen we een speerpunt?
- Hoe willen we leerlingen laten oefenen met de waarden vrijheid, gelijkheid en solidariteit en spanningen daartussen, binnen onze school?
- Welke democratische, sociale, maatschappelijke en morele competenties zijn voor onze leerlingen belangrijk om te oefenen?
- Hoe gaan we voor samenhang zorgen in ons burgerschapsonderwijs?
- Welke strategie kiezen wij om ons burgerschapsonderwijs te evalueren?

Wat betreft de evaluatiestrategie kun je als school kiezen voor een kwantitatieve evaluatie, waarbij leerlingen door middel van digitale vragenlijsten vergeleken worden met leerlingen van andere Nederlandse scholen (bijv. burgerschapmeten.nl). De opbrengst hiervan is meestal gericht op externe verantwoording. Hier tegenover staat een aanpak gericht op het verzamelen van kwalitatieve feedback. Je gaat dan op gezette momenten met leerlingen in gesprek over hoe zij de leerdoelen in de praktijk ervaren. Hieruit komen dan ontwikkelpunten voor de schoolorganisatie zelf naar voren.

Aan de slag met burgerschapsvorming in de schoolpraktijk

Als de visie helder uitgewerkt is en de leerdoelen met elkaar zijn vastgesteld, is het tijd om in kaart te brengen of de school deze leerdoelen al behaalt. Elke vaksectie en onderwijsafdeling gaat in kaart brengen welke activiteiten al bijdragen aan de gekozen leerdoelen voor burgerschapsonderwijs. Mochten er lacunes naar boven komen, dan kunnen op basis van het gemaakte visiedocument nieuwe onderwijsactiviteiten ontwikkeld worden. Dit kan in sommige vaklessen, maar dit zal door het integrale karakter van het thema burgerschap juist vaak vorm krijgen in vakoverstijgende lessen of projecten.

6. Bruikbare online bronnen

Aan de slag met burgerschap, folder van Verus, vereniging voor katholiek en christelijk onderwijs.
Beschikbaar via file:///C:/Users/hml-632/Downloads/aan_de_slag_met_burgerschap.pdf

Gesprekstool voor burgerschapsonderwijs visie gesprek, ontwikkeld door de VO raad, beschikbaar via:
<https://www.vo-raad.nl/artikelen/dat-smaakt-naar-meer-gesprekstool-burgersmaken-beschikbaar-als-download>

Handboek Burgerschapsonderwijs, geschreven door Bram Eidhof in 2020. Online beschikbaar via
https://www.vo-raad.nl/system/downloads/attachments/000/001/051/original/ProDemos_Handboek_Burgerschapsonderwijs_binnenwerk.pdf?1597737228

Levensbeschouwing: dé basis voor burgerschapsvorming! Artikel geschreven door Eline Bakker en Angelique Heijstek-Hofman. Verschenen in Religie & Samenleving, Jrg. 14, nr. 2 (mei 2019) en beschikbaar via <https://www.vosabb.nl/wp-content/uploads/2019/06/Artikel-levensbeschouwing-burgerschapsvorming.pdf>

Persoonsgerichte burgerschapsvorming in het openbaar voortgezet onderwijs. Artikel geschreven door Heijstek-Hofman, Angelique; van Dijk-Groeneboer, M.C.H.; van Amelsvoort, Marije, in het Tydskrif vir Geesteswetenskappe, Jaargang 60 No. 3: September 2020. Beschikbaar via: https://pure.uvt.nl/ws/portalfiles/portal/45978502/202_Article_Text_1029_1_10_20200929_2_.pdf

Reactie burgerschap, publicatie van VOS/ABB, de vereniging voor openbare en algemeen bijzondere Scholen. Beschikbaar via: <https://www.vosabb.nl/wp-content/uploads/2020/01/Reactie-burgerschap.pdf>

Vakportaal Burgerschap van het SLO, beschikbaar via <https://www.slo.nl/vakportalen/vakportaal-burgerschap/burgerschap/algemeen/>

Website van Curriculum.nu over burgerschap: <https://www.curriculum.nu/voorstellen/burgerschap/>

Wikken en Wegen. Artikel geschreven door Sacha van der Zande, verschenen in Narthex, oktober 2018. Beschikbaar via <http://vdlginfo.nl/wp-content/uploads/2016/07/18-3-Van-der-Zande.pdf>